

Тема. С. Плчинда, "Богатирська застава"

Мета: зацікавити учнів особистістю письменника, його творчістю; вдосконалювати навички роботи школярів над змістом твору, аналізу художнього образу; розкрити основну думку оповідання; поглибити знання учнів про жанр твору; розвивати уяву, фантазію дітей; допомогти осмисленню учнями понять правди, історичної справедливості, патріотизму.

Хід уроку**I. Актуалізація опорних знань учнів**

- Хто такі герої? Який вчинок вважаємо героїським?
- У яких ситуаціях виявляються герої?
- Кого з історичних осіб, літературних персонажів, наших сучасників можна вважати героєм?

II. Мотивація навчальної діяльності учнів, оголошення теми, мети уроку

- Сьогодні на уроці розглянемо оповідання С.Плчинди "Богатирська застава", яке ви прочитали вдома, і спробуємо дати відповідь на запитання: чи можна назвати героєм головного персонажа твору.

III. Вивчення нового навчального матеріалу

- Що вам відомо про Нестора і літописи?

Плачинда Сергій Петрович - наш сучасник. письменник, народився 1928 року. Він вважає, що письменник "починається з матері". Вечорами ненька, проста селянка, розповідала казки та дивовижні легенди, які запам'яталися хлопчиків на все життя, а згодом лягли в основу книги "Міфи і легенди давньої України." З 13 років почав вести щоденник, у якому занотовував кривди свого народу: про масові смерті голодних односельців, про переслідування його батька-господаря, який мав золоті руки (був і теслею, і пасічником, і садоводом, і хліборобом), але змушений був покинути родинне гніздо. І про улюбленого вчителя історії та географії, якого було знищено лише за те, що в школі розповів учням про кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка. З 15 років працював слюсарем, вантажником. Навчався в Київському університеті. Головна тема його творів - про Україну і українців. Саме вони є героями його книг: "Кам'яна веселка", "Київські фрески", "Неопалима купина." З них ви дізнаєтеся про відомих українських винахідників Засядька, Кибальчича, дослідників космосу Шаргя - Кондрагюка і Корольова. композиторів Веделя і Березовського, полонянку

Роксолану, просвітительку і меценатку Гальшку Гулевичівну. У збірнику "Дерево пам'яті" ви зможете прочитати історичні оповідання С. Плачинди "Хлопець з обротьюкою", "Кожум'яки", "Богатирська застава".

3. Словникова робота

- Які з маловживаних слів у цьому творі вам зрозумілі? Поясніть значення слів: *свитка, вої, ладо, довбанки, події, віче, тятива*.

ЧИТАННЯ ТВОРУ ВГОЛОС

Сергій Плачинда

Ти вже знаєш про далеке минуле України князівських часів. Прочитай оповідання «Богатирська застава» Сергія Плачинди і дізнайся про побут українців, які жили в давніх містах-фортецях і боронили їх від ворожих нападів.

Богатирська застава

(Скорочено)

Він стояв коло бійниці й замислено споглядав табір печенігів. Із глибокої задуми його вивів близький лункий стукіт. Аж іскри сипонули у вічі. Відсахнувшись, розгледівся. Прямо біля голови гремтіло охвістя стріли, яка щойно застрягла в просмоленій колоді біля краєчка бійниці. На два-три пальці *одесную* — і... стріла розтрощила б його, Будимирову, стару голову.

Поруч бренькнула тятива, і Будимир, остаточно отямившись від гірких дум своїх, побачив унизу перед стіною молодого печенізького лучника в сідлі. Це ж він цілив у сиву голову Будимира. А тепер сам хилиться з сідла, бо стріла стримить із його плеча.

— Ось так тобі! — помахав обрубком своєї десниці Будимир, угадуючи чуттям старого воїна, що рана у печеніжина не смертельна, та й ген до нього вже біжать на підмогу одноплемінники з табору.

— А Чур береже тебе, ладо, пролунав поруч молодий голос. Будимир повернув голову і побачив біля сусідньої бійниці лучника, який поранив ординця.

— Спасибі, сину, — кивнув Будимир і, зіпершись куксою об край бійниці, знову повів оком по табору печенігів.

— Будь обережний, ладо, — почувся той же молодий голос.

Будимир кивнув головою, але не відступив: печеніги не наважувалися більше під'їздити до стіни.

За спиною десь ударило *било*.

«Старійшини на *вiче* скликають», — подумав Будимир, але не поворухнувся. Іти не хотілося; говоритимуть, як і коли відчинять ворота стоклятим печенігам, — голод уже допік до краю.

У нього все тіло потерпіло від тужливої думки: «Невже ми здамо отим голомозим татям наш Білгород, богатирську заставу Києва? Невже маємо загинути ганебною смертю?»

Мимохіть згадав свій останній бій з печенігами. Коли ж то було? Гай-гай, двадцять та ще й п'ять літ тому...

Святослав, преславний і великий князь, вів свою *дружину* від ромеїв, з якими уклав вигідний мир. Везли багаті дарунки від переляканого й поступливого василевса. Вели бранців без ліку. Мито пливло на лодіях, а дружина йшла на стомлених конях понад берегом Дніпра. Так само берегом гнали і бранців.

Не змогла пробитися ослабла дружина Святослава до Києва. Мусили зазимувати в Білобережжі. А зима люта вдарила. Невдовзі почався голод. Тільки

А. Орлюнов. Княгиня Ольга із онуком Володимиром проводить князя Святослава у військовий похід на в'ятичів. 964 рік

Поміркуй!

- Яким ти уявляєш Будимира? Опиши його зовнішність.
- Як ти думаєш, що означає його ім'я?
- Що допоможе оборонцям фортеці не здатися — сила воїнів чи мудрість старійшин? Поясни свою думку.

крига зійшла — рушили до Києва. Поволокли лодії повз пороги. Аж тут Куря напав.

Була січа люта. Лише воєвода Свенельд пробився до Києва зі жменькою воїв. Решта загинули. І передусім сам Святослав, що хоробро бився до останнього подиху. А йому, Будимирові, відтяли в січі правицю та в стегно поранили. Він лежав у калюжі крові, доки не підійшли з-над Тясмину вуличі й не порятували його та інших посічених-порубаних.

Відтоді в Будимира запеклася ненависть до печенігів...

Відкрити їм завтра ворота Білгорода? Стати на коліна перед степовими грабіжниками? Це ганебно й страшно.

Як запобігти лихові?

Великий князь Володимир далеко. Він пішов у Новгород (цим і скористалися сини Курі). А пішов князь у Новгород, аби набрати воїв для своєї дружини. З ним, Володимиром, подалися і двоє синів Будимирових. Що ж, не догукаєшся їх звідти.

Як же бути?

Чомусь знову згадався голод у Білобережжі. І як волхв Овсій вміло годував людей, здавалося б, з нічого.

А що, коли...

Несподівана зухвала думка полонила Будимира. Він заспішив на віче.

— Чув, що хочете здаватися печенігам? — запитав їх Будимир.

— Не стерплять люди голоду, — розвели руками.

— Послухайте мене. Не здавайтеся ще два дні і зробіть усе так, як я вам скажу.

— Кажи, Будимире.

Його шанували. Найперше — він нащадок великого Кия, правнук Щека. Друге: Будимир — чередник. Пасе так, що за двадцять літ жодна корова в нього не пропала. Ось і тепер першим дізнався, що йде орда. Попередив білгородчан про небезпеку через свого підпасича, а сам загнав череду в такі нетрі, що ніякий ординець не знайде.

Міг би він теж перебути в тому надійному схроні. Та не

Поміркуй!

- Чому, на твою думку, Будимир не залишився байдужим до того, якою буде доля його рідного міста?
- Про які риси характеру головного героя це свідчить?
- Як ставляться до Будимира білгородці? Свою думку обґрунтуй цитатами з тексту.

такий Будимир. Пекло його за долю білгородців. Залишив череду під наглядом волхвів, а сам — на випадок, мовляв, тривалої облоги — пригнав перед самісіньким носом у печенігів черідку биків та вгодованих телиць-ялівок.

Тому з пошаною дослуховуються до його слів.

— Кажи...

— Ідіть від хати до хати, — мовить Будимир, — і зберіть по жмені вівса, пшениці або висівок. А чого — не питайте.

А він порядкував біля церкви, вимахуючи порожнім рукавом правиці. Одним наказав, де копати два колодязі по коліна. Не глибше! Накликав добрих теслярів, аби вони хутко спорудили добрячі цямрини. Жінкам звелів збовтати ціжу, з якої варять кисіль.

Збовтали. Тую кисільну бовтанку залили в широкий кадіб, який на вимогу Будимира поставили у виритий колодязь. І вельми подивувалися всі, бо виходило, ніби колодязь ущерть повний кисільної бовтанки.

— Це ще не все, — сказав Будимир. Він був збуджений. Його чередницька шапка-ковпак з'їхала набік. Заросле сивою щетиною, худе лице почервоніло. Чорні очі палали молодо й завзято. Навіть зморшки на лиці розгладилися.

— Хоч убийтеся, а знайдіть мені трохи меду.

Невдовзі таки знайшли велику миску меду, що була схована в княжій медовні.

Будимир попрохав жінок приготувати з меду солодку *ситу*, вилити її в кадіб, який поставити в другий колодязь.

— Тепер шліть за печенігами. Тільки най посли наші будуть не вельми худі.

Коли печеніги вступили в город, навчені Будимиром старійшини привітали гостей і сказали їм:

— Пощо губите ви себе? Хіба в змозі перестояти нас? Якщо стовбичитимете тут і десять років, то нічого не заподієте нам. Бо нас годує сама земля. Вона харч нам дає. Ось погляньте, коли не вірите.

Оборона Білгорода: кисіль із колодязя.
Мініатюра з Радзивіллівського літопису.
XV століття

Привели печенігів до колодязів. Спочатку до того, де була ціжа для киселю.

Поставали над колодязем печеніги і аж роти пороззявляли од подиву. Старійшини ж зачерпнули відром ціжі, розлили в лотки — великі глиняні сковороди — і на очах у сторопілих кочівників зварили кисіль. Потім пішли до другого колодязя, Зачерпнули солодкої сити. Самі їли й частували печенігів. Ті смакували, аж губами плямкали, і дивувалися. Врешті сказали:

— Ми бачимо диво. Але наші хани не повірять нам, якщо самі не скуштують.

— Тоді ось їм...

Старійшини налили по глекові ціжі та сити й вручили посередникам.

Пішли печеніги.

Ждали день, вечір, ніч. А на ранок полегшено зітхнула вся богатирська застава: знялися печеніги! Пішли. Повіялися.

Поміркуй!

- Як білгородцям вдалося вийти з облоги? Яка у цьому роль Будимира?
- Як поводить ся Будимир після облоги? Що насамперед його турбує? Чому?

Мовна скарбничка

В українській мові постійно з'являються нові слова — *неологізми*, що позначають нові явища, поняття, предмети. А деякі слова виходять із активного вжитку, адже зникають самі поняття, що вони пояснюють, або ж змінюються слова, які їх позначають. Такі застарілі слова називають *архаїзмами*. В оповіданні «Богатирська застава» автор використав багато архаїзмів, аби створити в читача/читачки відчуття подорожі в далеке минуле.

Десніця, одесну́ю — права рука, праворуч.

Бі́ло — підвішена до стовпа чи дерева дошка або рейка для відбивання сигналів, годин доби.

Ві́че — народні збори, що були найвищим органом влади (у Київській Русі).

Друж́ина — збройний загін, що становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством (у Київській Русі).

Во́ї — воїни в князівському війську.

Сита́ — мед, розведений водою, або медовий відвар на воді.

Про інші незрозумілі тобі слова із оповідання «Богатирська застава» довідайся із «Тлумачного словника української мови».

Тут же, на стіні, біля бійниць, білгородці обіймалися, цілувалися, плакали. А Будимир погрозово помахав услід ординцям порожнім рукавом своєї десниці.

— Ось так вам, дурні набиті!

Потім він згадав про свою череду, яка зараз у лісових нетрях під доглядом вірних волхвів. Прикинув, що до обіду прижене сюди корів і напоїть молоком голодних білгородців. А волхви ще й сиру нагнітили цілий віз. І хліба напекли. Тож по обіді голоду в Білгороді вже не буде...

Від цих думок чередник повеселів і почав хутко опускатися з фортечної галереї.

Ті вже вмієш створювати усну характеристику образів-персонажів художнього твору. Склади письмову характеристику Будимира — головного героя оповідання Сергія Плачинди «Богатирська застава» за планом:

1. Відомості про головного героя (місце народження, рід діяльності, родинний стан).
2. Портрет образу-персонажа.
3. Вчинки героя, як вони розкривають його риси характеру.
4. Мова героя, як вона його характеризує.
5. Головний герой і його оточення: які взаємини головного героя з іншими персонажами твору.
6. Додаткові відомості (деталі, описи, роздуми, що характеризують внутрішній світ головного героя, зміни, які з ним відбуваються).
7. Моє ставлення до головного героя.

Літературознавчий клуб

Автором оповідання «Богатирська застава» є український письменник **Сергій Плачинда** (1928–2013). Він народився неподалік міста Кропивницького, на степовому хуторі Шевченковому, пережив там часи Голодомору й воєнне лихоліття. У Київському університеті здобув фах філолога. Завжди обстоював патріотичні погляди. За це за радянських часів письменника постійно переслідували, звільнили з роботи.

Надто захоплювала митця й науковця прадавня історія України. Його ідеї, припущення спираються на давні народні легенди й перекази, літописні згадки

Сергій Плачинда

Особливістю оповідання С. Плачинди «Богатирська застава» є те, що автор розповідає у ньому про події, які відбувалися понад 1000 років тому. Згадки про ці події збереглися в різних джерелах — літописах, переказах, народних піснях. Тому це **історичне оповідання**. У ньому йдеться про облогу Білгорода (передмістя Києва) печенігами за часів київського князя Володимира Святославича. Така **тема** цього літературного твору.

*Літературознавчий
словник*

Тема твору — ті життєві явища, які змальовані в художньому творі.

Історичне оповідання — оповідання про реальних осіб, справжні події, що відбувалися в минулі часи.

О. Мезенцев. Ілюстрація до збірки С. Плачинди «Київські фрески»

У стародавніх літописах знаходимо багато згадок про постійні набіги кочових племен на Київську Русь. Щоб подолати це лихо, київський князь Володимир Святославич наказав спорудити вздовж кордону із Диким полем низку укріплень, так званих «богатирських застав». Найміцніші з них оточували столицю Київ. Одна із таких фортець — Білгородська застава, споруджена 992 року. Її головним завданням було вчасно повідомляти князя і його дружину про напади кочовиків і надавати мешканцям навколишніх поселень прихисток під час набігів. Службу в цих військових поселеннях несли найсильніші й найдосвідченіші воїни — бога-

тирі, про яких ти вже знаєш із народних та літературних казок.

Головний герой оповідання «Богатирська застава» Будимир — узагальнений образ воїна, який колись був справжнім богатирем. Через каліцтво, якого зазнав в одній із битв, він уже не може служити у війську. А тому стає чередником і водночас мудрим порадиником у заставі. Будимир — справжній патріот своєї землі, бо, незважаючи на похилий вік, прагне допомогти мешканцям рідного міста, уберегти їх від голоду в обложеної фортеці. Такі відважні й мудрі люди, як Будимир, і сьогодні вкрай потрібні Україні, яка відбиває ворожу навалу.

Особливою є й **мова історичного оповідання**: для створення правдивої атмосфери давніх часів автор використовує застарілі слова — архаїзми.

У колі мистецтв

Найпопулярнішому серед богатирів — Іллі Муромцю у місті Києві (на Трухановому острові) споруджено пам'ятник. Як відомо з історичних джерел, цей богатир народився в Морівійську поблизу Чернігова. Він служив у дружині князя Володимира Святославича, а на схилі літ став послухником Києво-Печерської лаври. Пам'ятник створений за унікальною сучасною технологією за допомогою 3D-принтера. Понував для образу богатиря Іллі наш сучасник — відомий спортсмен Василь Вірастюк, володар звання «Найсильніша людина світу».

Пам'ятник Іллі Муромцю
(м. Київ, 2018 р.).
Скульптор В. Журавель

Поміркуй!

- Розглянь ілюстрацію О. Мезенцева до збірки творів С. Плачинди. Чому, на твою думку, художник обрав саме чорно-білу тональність для зображення богатиря?

Читай і досліджуй!

Одне із застарілих слів, що трапилося тобі в цьому оповіданні, — *десниця*. Про його значення йшлося в рубриці «Мовна скарбничка».

Проведи невеличке дослідження: зіскануй **QR-код** і довідайся, чому назва однієї з найбільших і найпрекрасніших річок України — *Десна*, співзвучна зі словом *десниця*.

Підсумуй!

- Що нового ти дізнався/дізналася про історичне минуле України?
- Доведи, що «Богатирська застава» С. Плачинди — історичне оповідання.
- Яка тема цього літературного твору?

4. Формування понять з теорії літератури

- Чому важко нам зрозуміти ці слова?

Застарілі слова - слова, що вийшли із загального активного вжитку.

- З якою метою, на вашу думку, С. Плачинда вживає застарілі слова у творі?

- На досвіді попередньо вивчених творів спробуймо визначити жанр твору "Богатирська застава" (казка, легенда, оповідання). Аргументуйте

IV. Закріплення вивченого матеріалу

- Поясніть, як ви розумієте назву твору.

- Чи можна вважати Будимира й оборонців застави героями?

- Чи завжди тільки зі зброєю в руках можна захищати свою Батьківщину?

- Як ви думаєте, що є найголовнішим у захисті рідної землі?

V. Підсумок уроку.

Аукціон " Хто більше? " Назвати застарілі слова, використані в оповіданні, розкрити їх значення.

VI. Домашнє завдання

Прочитати твір, прослухати аудіо, вміти переказати.

Дати відповіді на питання:

- Де і коли відбуваються події , описані в оповіданні?

- Що вам найбільше запам'яталось, сподобалось? Чому?

- Що врятувало білгороднів?

- Яка основна думка твору?